

УДК 316.623+323.233

Виборча фреквенція як індикатор політичної активності

В.В. КРИВОШЕЇН

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпропетровськ, Україна
E-mail: 1-704@i.ua**Авторське резюме**

Розкривається зміст концепту «виборча фреквенція». Визначено, що виборча фреквенція – базовий і наймасовіший рівень непрофесійної політичної діяльності, визначає ступінь реального впливу виборців на діяльність інституційних і персоніфікованих суб'єктів політичної влади. Як індикатор політичної активності виборча фреквенція фіксує участь громадян у голосуванні на виборах як осіб, що володіють активним виборчим правом. Виборча фреквенція передбачає не тільки голосування за певного кандидата (кандидатів) чи партію (блок партій); вона може також передбачати і протестне голосування («проти всіх»), якщо це дозволяє існуюча виборча система, і неголосування (навмисне чи ненавмисне псування виборчого бюлетеня, ухилення від опускання бюлетеня в скриню тощо).

Встановлено, що обсяг виборчої фреквенції залежить від політичного режиму, форми правління та рівня виборів. Визначено, що для демократичних країн притаманна автономна форма виборчої фреквенції, а для недемократичних – мобілізаційна. Прослідковано, що найвищий показник участі у голосуванні спостерігається в країнах з парламентською формою правління та пропорційною виборчою системою, більше 2/3 виборчої фреквенції спостерігається в країнах з парламентською формою правління та мажоритарними виборчими системами, найнижчий рівень виборчої фреквенції спостерігається в країнах з президентською формою правління. Також зазначається, що підвищена виборча фреквенція спостерігається в країнах, де встановлено обов'язкове голосування. Зафіксована тенденція щодо залежності виборчої фреквенції та рівня виборів: електоральна активність на виборах у місцеві, регіональні і наднаціональні представницькі органи влади значно нижча, ніж на президентських та парламентських виборах.

Звертається увага на доцільність при поясненні виборчої фреквенції враховувати як раціональні, так і нераціональні чинники, оскільки голосування являє собою дворівневий процес: активна, політично визначена частина виборців голосує партійно-ідеологічно, а політично незаангажована – раціонально.

Ключові слова: фреквенція, виборча фреквенція, голосування, політична участь, електоральна активність, теорія раціонального вибору, теорія експресивної поведінки виборців.

Voting frequentia as an indicator of political activity

V.V. KRYVOSHEIN

The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university, Dnepropetrovsk, Ukraine
E-mail: 1-704@i.ua**Abstract**

Reveal the specifics of the concept of «voting frequentia». Determined that the voting frequentia is basic and the most massive non-professional level of political activity, determines the degree of real influence voters in the activities of institutional actors and personalized political power. As an indicator of the political activity of voting frequentia captures citizens' participation in voting in elections as individuals with active suffrage. Voting frequentia involves not only vote for a particular candidate (candidates) or party (Bloc), it may also provide and protest vote («against all»), if it allows the existing electoral system, and non-voting (intentionally or unintentionally damaged ballot, avoiding dropping the ballot into the ballot box, etc.).

Found that the amount of voting frequentia depends on the political regime, the form of government and the level elections. Determined that democracies characterized by an autonomous form of voting frequentia and for undemocratic – mobilizational form of voting frequentia. Followed that the highest rate of participation in voting observed in countries with a parliamentary form of government and proportional electoral system, more than 2/3 of the voting frequentia observed in countries with a parliamentary form of government and majoritarian electoral systems, lowest level of voting frequentia observed in countries with a presidential form of government. It also notes that increased voting frequentia observed in countries where compulsory voting is set. Observed trend of dependency and level elections: electoral activity of elections on the local, regional and supra-national representative authority is much lower than in the presidential and parliamentary elections. Attention is drawn to in explaining the voting frequentia considered rational and irrational factors, since voting is a two-tiered process: active, politically defined part of the voters voted party ideologically and politically unbiased – rationally.

Keywords: frequentia, voting frequentia, voting, political participation, electoral activity, rational choice theory, the theory of expressive voting behavior.

© В.В. Кривошеїн, 2013

Постановка проблеми. В умовах демократії для пересічних громадян голосування стає основною формою участі в політичному житті своєї держави. Прийнято вважати, що показник кількості виборців, що взяли участь у голосуванні, є індикатором участі громадян даної держави в політичному процесі [21, р. 80]. Цей показник у науковій літературі здобув назву «виборча фреквенція».

У словниках термін «фреквенція» (від лат. frequentia – множина, натовп) вживається у двох значеннях: 1) відвідуваність, число (середнє) глядачів, учнів, гостей; 2) у лінгвістиці позначає частотність окремих одиниць якої-небудь мови в текстах цієї мови, в мовних жанрах тощо (частіше застосовується по відношенню до лексики); ступінь вживаності [6, с. 556]. Фреквенція виборча вказує на обсяг політичної участі виборців і тому її можна розглядати як індикатор політичної активності населення.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема виборчої фреквенції активно досліджувалася зарубіжними вченими, починаючи ще з 30-40-х років ХХ ст. (Чиказька школа, емпіричні дослідження П. Лазарсфельда в графстві Ері (штат Огайо), в громаді Ельміра (штат Нью-Йорк), Г. Лассвелла та інших представників соціально-психологічного напрямку в електоральних дослідженнях). Проте в більшості випадків вона розглядалася в контексті інших питань і не була предметом спеціальних досліджень. Сьогодні над проблемою електоральної активності доволі успішно працюють українські соціологи О. Балакірева, І. Бекешкіна, О. Вишняк, Є. Головаха, В. Паніотто, В. Полторак, В. Хмелько, О. Чуб, М. Чурилов, Ю. Шведа, а також російські вчені Ю. Левада, Г. Голосов, О. Мелешкіна, Ю. Шевченко та ін.

Мета дослідження – розкрити зміст концепту «виборча фреквенція» і співвіднести його з поняттям «політична активність».

Виклад основного матеріалу. Виборчу фреквенцію доцільно розглядати як базовий і наймаговіший рівень політичної участі. У науковій літературі поняття «політична участь» розкриває різноманітні форми непрофесійної політичної діяльності, тим самим показуючи ступінь реального впливу громадян, які мають право голосу, на діяльність інституційних і персоналізованих суб'єктів політичної влади. У свій час М. Вебер [1] виділив три рівні участі у політиці:

1. Професійне заняття політикою. Притаманне політичним лідерам, які зробили політику «справою життя», а також людям, які в професійному плані обслуговують політичних лідерів (партійним функціонерам, державним чиновникам, політтехнологам, журналістам тощо).

2. Участь у політиці «за сумісництвом».

Притаманна активістам партій і суспільних рухів, які, хоча і займаються політикою, беручи участь у мітингах, виступаючи в ролі агітаторів, спостерігачів на виборах, все ж мають сферу професійних інтересів, що лежить поза політикою.

3. Участь у політиці «за випадком». Притаманна більшій частині громадян, чия політична активність проявляється в участі у виборах, в акціях протесту або підтримки тощо.

О.Б. Шестопал запропонувала таку схему політичної участі (див.: [15, с. 24-37]):

- реакція (позитивна або негативна) на імпульси, що виходять від політичної системи, не пов'язана з необхідністю брати участь у яких-небудь діях;

- участь у делегуванні повноважень (голосування на виборах, електоральна поведінка);

- участь у діяльності політичних та інших організацій (партіях, громадських організаціях);

- виконання політичних функцій у рамках державних та інших політичних інститутів, у тому числі в опозиційних партіях (професійні політики, посадові особи, депутати, лідери й функціонери партій тощо);

- прямі дії (участь у мітингах, демонстраціях тощо).

Ці типи участі досить нерівнозначні. Одні з них займають незначне місце в політичному житті, інші досить розвинені, що дозволяє судити про політичну культуру конкретного суспільства. Так, із усіх форм політичної активності на Заході найбільш розвинутою є електоральна, хоча відсоток голосуючих у різних країнах неоднаковий. Навіть членство в партіях обмежується найчастіше участю в передвиборній кампанії даної партії, голосуванням за її кандидатів. Дійсна активність – це справа небагатьох, меншості.

Відповідно до цієї схеми можна виділити чотири типи політичної фреквенції:

- виборча фреквенція, яка передбачає участь у голосуванні на виборах (участь «за випадком»);

- громадська фреквенція, яка спрямована на участь у діяльності партій та інших об'єднань громадян (участь «за сумісництвом»);

- владна фреквенція, яка пов'язана з виконанням політичних функцій (професійна участь);

- масова фреквенція, яка орієнтована на прямі дії (участь у мітингах, демонстраціях тощо) і проявляється в двох формах – конвенціональній (передбачає використання законних або таких, що відповідають загальноприйнятим нормам, способів вираження інтересів і впливу на владу) і неконвенціональній (передбачає, від-

повідно, використання незаконних або таких, що суперечать загальноприйнятим нормам, способів вираження інтересів і впливу на владу).

Говорячи про виборчу фреквенцію варто відзначити, що тут йдеться лише про участь у голосуванні виборців – осіб, що володіють активним виборчим правом. Участь особи в якості кандидата на виборну посаду (тобто реалізація виборцем пасивного виборчого права) слід кваліфікувати як владну фреквенцію.

Крім того, виборча фреквенція передбачає не тільки голосування за певного кандидата (кандидатів) чи партію (блок партій); вона може також передбачати і протестне голосування («проти всіх»), якщо це дозволяє існуюча виборча система, і неголосування (навмисне чи ненавмисне псування виборчого бюлетеня, ухилення від опускання бюлетеня в скриню тощо). Виборча фреквенція фіксує явку виборців на виборчу дільницю і факт отримання ним виборчого бюлетеня.

Якщо до 1970-х рр. фреквенція в Європі утримувалася на більш-менш стабільному рівні, то в 1980-х рр. мала місце незначна тенденція до її падіння. Падіння виборчої фреквенції часто обґрунтовується зменшенням рівня прихильності до влади і політичних інститутів, що її уособлюють (в т.ч. і до політичних партій). Спостерігаючи падіння електоральної активності в Ізраїлі, варто відзначити, що в перші 40 років існування цієї держави фреквенція коливалася в межах 78-84 % і була якнайвища у світі. Тут збереження цієї тенденції не свідчить – як на Заході – про збайдужіння, а про те, що істотна частина єврейського суспільства перестала довіряти своїм політикам. Лави неголосуючих поповнюють головним чином середній клас та інтелігенція, раніше найбільш заангажовані в розбудову ізраїльської демократії. Це свідчить, що бойкот виборів не є проявом збайдужіння, а є актом протесту.

У контексті мотивації виборча фреквенція суттєво відрізняється в умовах демократичних і недемократичних режимів. Відповідно для демократичних країн притаманна автономна форма виборчої фреквенції, а для недемократичних – мобілізаційна. У країнах з тоталітарним чи авторитарним режимом громадяни виявляють високу виборчу активність, але не мають жодної можливості вибору, оскільки вибори не є альтернативними і вільними. Тут відмова від участі в голосуванні (абсентеїзм) розглядається як прояв політичної нелояльності до влади, тому така поведінка суворо карається. У СРСР майже 100 % виборців беруть участь у голосуванні. Так, у виборах Верховної Ради СРСР у 1946 р. взяла участь 99,74 % виборців, у 1950 р. – 99,98 %, у 1954 р. – 99,98 %, у 1958 р. – 99,97 %, у 1962 р. – 99,95 %, у 1966 р. – 99,94 %, у 1970 р. – 99,96 %, у 1974 р. – 99,98 %, у

1979 р. – 99,99 %, у 1984 р. – 99,99 % [25, р. 11]. Тут участь у голосуванні обмежувалася демонстрацією підтримки офіційних кандидатів і рішень правлячої партії. Мобілізаційна форма виборчої фреквенції заснована на придушенні або викривленні вільних політичних переваг і визначається тиском зовнішніх обставин (адміністративним, партійним контролем). Як індикатор політичної активності вона є малоінформативною.

Автономна форма виборчої фреквенції розглядається як результат раціонального і відносно вільного вибору. Тому в країнах з демократичним режимом (а також в країнах демократичного транзиту) виборчу фреквенцію дійсно можна розглядати як показник політичної активності населення. У західних демократіях найвищий показник участі у голосуванні (більш ніж 84 %) спостерігається в країнах з парламентською формою правління та пропорційною виборчою системою. В країнах з парламентською формою правління та мажоритарними виборчими системами виборча фреквенція в середньому становить 75 %. Найнижчий рівень виборчої фреквенції спостерігається в США (54,2 %).

Варто відзначити, що в деяких західних демократичних країнах участь у голосуванні є не тільки правом, але й обов'язком, як, наприклад, в Австралії, Австрії, Бельгії, Греції, Італії, Люксембурзі, Нідерландах. Як відзначає Володимир Шаповал, «обов'язкове голосування приводить до штучного підвищення активності виборців» [13, с. 41]. У країнах, де встановлено обов'язкове голосування, виборча фреквенція суттєво вища за виборчу активність у більшості демократичних країн і знаходиться в діапазоні від 80 до 96 % всіх зареєстрованих виборців. Але й виборча активність більшості інших розвинених і нових демократій, де не застосовується обов'язкове голосування, досить висока і дуже рідко на парламентських (в країнах з парламентською формою правління) чи президентських виборах нижча за дві третини всіх виборців [2, с. 169]).

Сучасні політичні системи передбачають поєднання мобілізаційних і автономних форм електоральної участі. Це означає, що поряд з раціональними мотивами участі в політиці, які сформувалися на основі усвідомлення власних інтересів, політична активність індивідів може бути відповіддю на мобілізаційні заклики партій, демагогічну риторику політичних лідерів тощо.

Низька виборча фреквенція за певних обставин може спричинити важливі політичні та юридичні наслідки. Як справедливо відзначає О. Чуб, у випадку, якщо в голосуванні взяла участь лише мінімальна кількість виборців, деформується сам процес формування державних

інститутів, їх легітимність, порушується конституційний принцип народовладдя [12, с. 75].

У сучасній Україні спостерігається значно нижча електоральна активність порівняно з радянським періодом (див. табл. 1). Явка виборців на вибори в місцеві органи влади ще нижча – інколи вона коливається від 25 % до 50 %.

Таблиця 1. Динаміка виборчої активності в незалежній Україні (парламентський та президентський рівні)

Рівень виборів	Дата проведення	Активність виборців (%) *
Президентські	01.12.1991 р.	84,32
Парламентські	30.03.1994 р.	76,07
Президентські	26.06.1994 р.	70,62
	10.07.1994 р.	71,74
Парламентські	29.03.1998 р.	71,21
Президентські	31.10.1999 р.	70,19
	14.11.1999 р.	74,92
Парламентські	31.03.2002 р.	69,39
Президентські	31.10.2004 р.	74,56
	21.11.2004 р.	80,44
	26.12.2004 р.	77,20
Парламентські	26.03.2006 р.	67,58
Парламентські	30.09.2007 р.	62,03
Президентські	17.01.2010 р.	66,52
Президентські	07.02.2010 р.	68,81
Парламентські	28.10.2012 р.	57,52

* відсоток виборців, які отримали виборчі бюлетені, по відношенню до загальної кількості виборців, внесених до списків виборців на виборчих дільницях.

Складено за: [7].

Варто відзначити, що виборча фреквенція суттєво відрізняється не тільки в залежності від політичного режиму і правління, але й від рівня виборів. Як у пострадянських країнах, так і в західних країнах простежується така тенденція: активність виборців на виборах у місцеві представницькі органи значно нижча, ніж на президентських та парламентських виборах. А.Н. Журавльов, наприклад, дає таке пояснення досить низької активності виборців на виборах у місцеві органи влади (як, до речі, і в наднаціональні представницькі органи (Європарламент) і на довиборах окремих депутатів): «Низька електоральна активність є свідченням малого інтересу виборців до виборів депутатів регіональних органів законодавчої влади, що пояснюється не тільки соціально-економічною ситуацією і негативним ставленням до депутатського корпусу взагалі, але і другорядною роллю законодавчих зборів у політичному житті регіонів» [5, с. 33].

У цьому зв'язку, О.І. Вишняк не без підстав стверджує, що рівень виборчої фреквенції обумовлюється не стільки впливом окремого голосу виборця на результати голосування, скільки рівнем значимості виборів для самих виборців – чим більшими повноваженнями наділений відповідний виборний орган влади, чим більший вплив вони чинять на соціально-економічне життя в цілому і конкретного виборця зокрема, тим більшим є обсяг політичної активності виборців. Тобто виборча активність «залежить не від можливості впливу на результати виборів конкретного виборця в порівнянні з затратами на участь у них, а залежить від того, чи значимість конкретних виборів для виборця більша за понесені затрати» [2, с. 173].

У цілому виборча фреквенція залежить від виборчої мотивації, виявлення якої є завданням соціологів.

На Заході особливої популярності набула розроблена Ентоні Даунсом [4] і вдосконалена Вільямом Райкером та Пітером Ордушем [23] (див. також: [22, 24]) гіпотеза про раціональний вибір, яка ґрунтується на твердженні, що виборець бере участь у голосуванні, якщо користь для нього особисто від участі перевищує його матеріальні та моральні витрати.

Проте, як влучно зауважує Р. Швері, оскільки у виборах беруть участь мільйони виборців, то «вага» кожного окремого голосу нескінченно мала. Тому, «з точки зору особистого інтересу, електоральна поведінка не є раціональною. Цей феномен отримав назву «парадоксу голосування». Якби через низьку вірогідність вплинути на результат голосування суб'єкт вів себе раціонально (в індивідуально-економічному сенсі), в переважній більшості випадків він би не скористався правом голосу» [16, с. 52]. Враховуючи ці зауваження, доводиться констатувати, що теорія раціонального вибору не може достатньо переконливо пояснити мотивацію виборців брати участь у голосуванні.

Не можна також погодитись з позицією Г.В. Голосова, який стверджував, що для пояснення феномена високої виборчої активності в усталених розвинутих демократичних країнах «потрібна теорія, яка б вийшла за межі суто раціоналістичного підходу до голосування». Саме такою пояснюючою концепцією є «теорія експресивної поведінки виборців (чи теорія «ідентифікації» з партією), яка була обґрунтована на значному емпіричному матеріалі колективом американських дослідників на чолі з Ангусом Кемпбеллом. З точки зору цієї теорії, люди приходять до виборчих дільниць, бо відчують соціально-психологічну потребу висловити свою приналежність до тієї чи ін-

шої групи» [3, с. 133]. А. Кемпбеллом та його колегами з Мічиганського університету (див.: [17-19]) була створена пояснююча соціопсихологічна модель електоральної поведінки, основою якої є соціоекономічні умови, які впливають на політичне розшарування суспільства. До них американський соціолог відносить економічну структуру, соціальний поділ за такими ознаками, як раса і релігія, а також історичні зразки, такі, наприклад, як поділ на Північ і Південь у США. Ці соціоекономічні умови здійснюють вплив на формування ціннісних орієнтацій та лояльних груп. Наприклад, економічні умови можуть зв'язати індивіда з відповідним соціальним класом, а регіональні ідентичності можуть формувати реакції соціальної та політичної нерівності. Таким чином, соціальні умови переходять у настанови, котрі можуть прямо впливати на індивідуальну політичну поведінку.

Лояльні групи і ціннісні орієнтації безпосередньо пов'язані з політичними настановами. Ангус Кемпбелл пояснює індивідуальний вибір здебільшого в термінах трьох настанов: схильність думки по спірних питаннях, імідж кандидата. Вони чинять прямий і дуже помітний вплив на хід голосування. Соціальні характеристики розглядаються як важливі аспекти процесу голосування, оскільки вони є одним з головних чинників, що формують політичні настанови. Формування останніх залежать не лише від лояльних груп і ціннісних орієнтацій особистості, що в значній мірі піддані впливу вже згадуваних соціоекономічних умов, а також від зовнішніх стимулів, таких як друзі, ЗМІ, урядова активність, акції кампанії.

Крім того, евристична цінність даної моделі полягає ще і в тому, що соціопсихологічне дослідження дозволяє дуже вдало передбачувати публічне голосування на виборах. Настанови щодо партій, спірних питань, кандидатів під час виборів психологічно дуже близькі до реалізованого рішення щодо голосування і міцно пов'язані з голосуванням на виборах. Фактично модель може передбачувати рішення щодо голосування точніше, ніж індивіди можуть передбачувати свою власну поведінку.

Як зазначає Расел Дж. Делтон, соціопсихологічна модель А. Кемпбелла визначає парадигму електоральної поведінки, вона будує те, як ми оцінюємо ситуацію навколо виборів і самий процес голосування, а її базові елементи цієї моделі були випробувані і застосовані в різних країнах [20, р. 34].

Розвиваючи ідеї А. Кемпбелла, деякі дослідники дійшли висновку, що голосування виражає емоційну прихильність не тільки партії, але і широкому ідеологічному напрямку. Масовий відхід виборців в країнах Західної Єв-

ропи від традиційних партійних переваг, що відбувся в 1960-70-х роках, викликав хвилю критики соціально-психологічної теорії. Чинники послаблення партійної ідентифікації були досліджені, але труднощі в поясненні динаміки електоральних переваг залишаються суттєвим недоліком соціально-психологічної теорії голосування. Поряд з ідентифікацією виділяють й інші психологічні чинники електорального вибору: емоційне ставлення до кандидатів і суспільно значимих проблем. У процесі їх дослідження виявлено, що електоральні переваги виникають задовго до того, як формулюються окремі «знакові проблеми». Більше того, проблемами частіше переймаються громадяни зі стійкою партійною ідентифікацією, що навряд чи «зрадять» «своїй» партії через розбіжності по окремих питаннях (див.: [8]).

Позицію А. Кемпбелла, Г.В. Голосова та інших прихильників соціально-психологічної школи електоральних досліджень підтримує також Ю.В. Шевченко, яка вважає, що саме «експресивна теорія (соціальної чи партійно-ідеологічної ідентифікації) має одну перевагу над інструментальною (теорією раціонального вибору). Вона пояснює, чому громадянин взагалі приходить на виборчу дільницю. Раціональний розрахунок і усвідомлення мінімального впливу на результат виборів відходять тут взагалі на другий план. Головне – психологічна потреба, намагання шляхом голосування приєднатися до певної макро-соціологічної сукупності» [14, с. 132].

Критикуючи цю позицію, О.І. Вишняк наводить такі аргументи-запитання [2, с. 175]:

- чому потреба висловлювати свою соціальну солідарність (ідентифікуватись) з певною соціальною чи партійною групою на місцевих чи наднаціональних (Європарламент) виборах виявляється значно нижчою, ніж на виборах Президента (в президентських чи напівпрезидентських республіках) та парламенту (в парламентських монархіях чи республіках)?

- чому виборча активність у столиці і великих містах, як це має місце не тільки в Україні та Росії, виявляється суттєво нижчою, ніж у селах та малих містах?

Також теорія партійно-ідеологічної ідентифікації нездатна пояснити факти динаміки та диференціації виборчої активності в різних регіонах, типах поселень та соціально-демографічних групах. Політично ідентифіковані, солідарні з певними групами виборці складають те «ядро» «активних виборців» (30-40 % електорату), яке за будь-яких умов бере участь у виборах. У розвинених західних країнах, де рівень партійної ідентифікації вищий за пострадянські країни, це «ядро» дещо більше. Деякі автори вважають, що у розвинутих кра-

їнах, де громадяни найбільш схильні до раціонального голосування, електоральна активність «великою мірою визначається тим значенням, яке мають для них (виборців – В.К.) вибори того чи іншого рівня» [9, с. 108]. Наприклад, для російського виборця найбільш важливими «є федеральні вибори, далі (по рівню зниження активності) йдуть: вибори губернатора, вибори голів місцевого самоврядування, вибори депутатів Губернської Думи» [10, с. 166].

Цілком можна погодитися з думкою О.І. Вишняка, який вважає, що при поясненні виборчої фреквенції варто враховувати як раціональні, так нераціональні чинники. І дійсно, виборці беруть участь у виборах тільки тоді, коли значущість їх вибору буде більшою за понесені витрати на вибір, тобто діють раціонально. На місцевих та наднаціональних виборах виборці виявляють значно меншу активність, оскільки депутати чи керівники, які обираються у ці органи, мають менший вплив на умови життя виборців. Активність політично і ідеологічно неідентифікованих виборців значно зростає за умов, коли вибір іде між ідеологічно поляризованими групами партій та кандидатів, ніж між деідеологізованими, близькими партіями та кандидатами, як це має місце в США, де рівень виборчої активності невеликий. Рівень активності також значно зростає, якщо за роки правління певної партії чи Президента відбулось значне погіршення економічної ситуації, яке змушує і політично пасивних виборців брати участь у голосуванні, щоб змінити ситуацію на краще. Тобто, як і в ситуації вибору певних політичних сил, так і в самому факті участі в голосуванні теорія партійно-ідеологічної ідентифікації пояснює поведінку «активного виборця», а теорія раціонального вибору (економічного голосування) – малополітизованої, партійно-ідеологічно неідентифікованої частини виборців, які зважають на значимість участі в виборах, розраховують їх можливий вплив на їх особисте життя.

Цю позицію підтверджують численні емпіричні дослідження. Так, в одному з останніх емпіричних досліджень, проведеному соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва з 30 березня по 4 квітня 2012 року [11]¹, показане, які основними причинами, що спонукають громадян до участі у парламентських виборах, що мають відбутися, є:

- почуття громадянського обов'язку (45,2%),
- побоювання, що хтось інший може скористатися їхнім голосом (33,8 %),
- наявність серед партій та кандидатів тих, кого б хотілося підтримати (22,1 %),

- звичка до участі у виборах (18,3 %),
- можливість вплинути на ситуацію у своєму місті (селі) (10,7 %).

Отже, ніякого парадоксу в тому, що теорія партійної та соціальної ідентифікації пояснює виборчу активність, а теорія раціонального вибору – більшою мірою визначає самий електоральний вибір певних партій, немає. І у випадку виборчої активності, і у випадку електорального вибору певних політичних сил і кандидатів, має місце дворівневий процес: активна, політично визначена частина виборців голосує партійно-ідеологічно, а політично незаангажована – раціонально і «економічно». А оскільки остання частина виборців значно менш стійка в своїй поведінці, то саме вона і визначає динаміку електоральної активності та політичних переваг на користь певних політичних сил у конкретній країні, в конкретний час [2, с. 175-176].

Висновки. Виборча фреквенція – базовий і наймасовіший рівень непрофесійної політичної діяльності, визначає ступінь реального впливу виборців на діяльність інституційних і персоніфікованих суб'єктів політичної влади. Як індикатор політичної активності виборча фреквенція фіксує участь громадян у голосуванні на виборах як осіб, що володіють активним виборчим правом. Виборча фреквенція передбачає не тільки голосування за певного кандидата (кандидатів) чи партію (блок партій); вона може також передбачати і протестне голосування («проти всіх»), якщо це дозволяє існуюча виборча система, і неголосування (навмисне чи ненавмисне псування виборчого бюлетеня, ухилення від опускання бюлетеня в скриню тощо). Тобто виборча фреквенція фіксує лише явку виборців на виборчу дільницю і факт отримання ним виборчого бюлетеня.

Обсяг виборчої фреквенції залежить від політичного режиму (для демократичних країн притаманна автономна форма виборчої фреквенції, а для недемократичних – мобілізаційна), форми правління (найвищий показник участі у голосуванні спостерігається в країнах з парламентською формою правління та пропорційною виборчою системою, більше 2/3 виборчої фреквенції спостерігається в країнах з парламентською формою правління та мажоритарними виборчими системами, найнижчий рівень виборчої фреквенції спостерігається в країнах з президентською формою правління; підвищена виборча фреквенція спостерігається в країнах, де встановлено обов'язкове голосування), рівня виборів (електоральна активність на виборах у місцеві, регіональні і наднаціональні представницькі органи значно нижча, ніж на президентських та парламентських виборах). При поясненні виборчої фреквенції вар-

то враховувати як раціональні, так і нераціональні чинники, оскільки голосування являє собою дворівневий процес: активна, політично визначена частина виборців голосує партійно-ідеологічно, а політично незаангажована – раціонально.

ПРИМІТКИ:

¹ Було опитано 2009 респондентів віком від 18 років у всіх областях України, Києві та АР Крим за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. Вибірка опитування будувалася як стратифікована, багатоступенева, випадкова із квотним відбором респондентів на останньому етапі. Опитування здійснювалося у 132 населених пунктах (із них 79 міських та 53 сільських поселень). Теоретична похибка вибірки (без урахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3 % з ймовірністю 0,95).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Вебер М. Политика как призвание и профессия [Текст] / М. Вебер; пер. с нем. // Избранные произведения / сост., общ. ред. и послесл. Ю.Н. Давыдова; предисл. П.П. Гайдено. – М.: Прогресс, 1990. – С. 644-706.
2. Вишняк О.І. Електоральна соціологія: історія, теорії, методи [Текст] / О.І. Вишняк. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2000. – 308 с.
3. Голосов Г.В. Сравнительная политология: Учебник [Текст] / Г.В. Голосов; 2-е изд., перераб. и доп. – Новосибирск: Изд-во Новосибирского ун-та, 1995. – 207 с.
4. Даунс Э. Экономическая теория демократии [Текст] / Э. Даунс; пер. с англ. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 320 с.
5. Журавлев А.Н. Выборы в органы законодательной власти: предварительные итоги и территориальная специфика [Текст] / А.Н. Журавлев // Власть. – 1998. – № 12. – С. 31-36.
6. Комлев Н.Г. Словарь иностранных слов [Текст] / Н.Г. Комлев. – М.: ЭКСМО, 2006. – 669 с.
7. Корж І. Вибори в незалежній Україні [Текст] / І. Корж // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2012. – № 3 (24). – С. 74-77.
8. Кривошеїн В.В. Електоральна психологія як галузь політико-психологічних досліджень: становлення субдисципліни [Текст] / В.В. Кривошеїн // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Зб. наук. праць. – К.: Інф.-вид. центр Тов-ва «Знання» України, 2001. – Вип. 3. – С. 253-255.
9. Кузнецов В.А. Электорат провинциальной России (По материалам Самарской области) [Текст] / В.А. Кузнецов, Е.Ю. Мелешкина // Полис. – 1999. – № 3. – С. 105-114.
10. Мелешкина Е.Ю. Особенности электорального поведения на федеральных, региональных и местных выборах в Самарской области [Текст] / Е.Ю. Мелешкина // Полис. – 1998. – № 5. – С. 164-166.
11. Прес-конференція «Вибори-2012: громадська думка населення України», 11 квітня 2012 р. [Електронний ресурс] / Українське національне інформаційне агентство – Укрінформ. – Режим доступу: <http://razumkov.org.ua/upload/press0412.doc>. – Назва з екрана.
12. Чуб О. Фактори політичної активності громадян України у виборчому процесі [Текст] / О. Чуб // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2006. – № 1 (3). – С. 72-76.
13. Шаповал В.М. Зарубіжний парламентаризм [Текст] / В.М. Шаповал; Ін-т держ. управління та самоврядування при Кабінеті Міністрів України. – К.: Основи, 1993. – 142 с.
14. Шевченко Ю.Д. Между экспрессией и рациональностью: об изучении электорального поведения в России [Текст] / Ю.Д. Шевченко // Полис. – 1998. – № 4. – С. 130-136.
15. Шестопал Е.Б. Очерки политической психологии [Текст] / Е.Б. Шестопал; Ин-т молодежи ИНИОН АН СССР. – М., 1990. – 139 с.
16. Швери Р. Теория рационального выбора: аналитический обзор [Текст] / Р. Швери; пер. с англ. // Социологический журнал. – 1995. – № 2. – С. 43-57.
17. Campbell A. Elections and the political order [Text] / A. Campbell. – New York: Wiley, 1966. – ix, 385 p.
18. Campbell A. Group Differences in Attitudes and Votes A Study of the 1954 Congressional Election [Text] / A. Campbell, H.C. Cooper. – Ann Arbor: Survey Research Center, Institute for Social Research, University of Michigan, 1956. – 149 p.
19. Campbell A. The American voter: an abridgment [Text] / A. Campbell, Ph. Converse, W. Miller. – New York: Wiley, 1960. – 576 p.
20. Dalton R.J. Citizen Politics In Western Democracies: Public Opinion And Political Parties In The United States, Great Britain, Germany, And France [Text] / R.J. Dalton. – Chatham, N.J.: Chatham House Publishers, 1988. – 270 p.
21. Derbyshire J.D. Political Systems of the World [Text] / J.D. Derbyshire, I. Derbyshire. – New York: St. Martin's Press, 1996. – 334 p.
22. Riker W. Political Science and Rational Choice [Text] / W. Riker // Perspectives on Positive Political Economy / J. Alt, K. Shepsle (eds.). – New York: Cambridge University Press, 1990. – P. 182-197.
23. Riker W. A Theory of the Calculus of Voting [Text] / W. Riker, P. Ordeshook // American Political Science Review. – 1968. – Vol. 62, № 1. – P. 25-42.

24. Riker W.H. The Paradox of Voting and Congressional Rules for Voting on Amendments [Text] / W.H. Riker // American Political Science Review. – 1958. – Vol. 52. – P. 349-366.
25. White S. How Russia Votes [Text] / S. White, H. Rose, J. McAllister. – Chatham, N.J.: Chatham House Publishers, 1997. – 332 p.

REFERANCES:

1. Veber, M. Politika kak prizvanie i professiya (Politics as a vocation). *Izbrannye proizvedeniya*, Moscow, 1990, pp. 644-706.
2. Vyshnyak, O.I. Elektoral'na sotsiologiya: istoriya, teorii, metody (Electoral sociology: history, theory, methods). Kyiv, 2000, 308 p.
3. Holosov, H.V. Sravnytel'naya politologiya (Comparative politics). Novosibirsk, 1995, 207 p.
4. Dauns, E. Ekonomicheskaya teoriya demokratii (The economic theory of democracy). Moscow, 1996, 320 p.
5. Zhuravlev, A.N. Vybory v orhany zakonodatel'noy vlasti: predvartel'nye itohi i territorial'naya spetsyfika (Elections to the legislature: Preliminary Results and territorial specificity). *Vlast'*, 1998, no. 12, pp. 31-36.
6. Komlev, N.H. Slovar' inostrannykh slov, Moscow, 2006, 669 p.
7. Korzh, I. Vybory v nezalezhnyy Ukrayini (Dictionary of foreign words). *Visnyk Tsentral'noyi vyborchoyi komisii*, 2012, no. 3 (24), pp. 74-77.
8. Kryvosheyn, V.V. Elektoral'na psykholohiya yak haluz' polityko-psykholohichnykh doslidzhen': stanovlenya subdystsypliny (Electoral psychology as a field of political-psychological research: development subdiscipline). *Problemy politychnoyi psykholohiyi ta yiyi rol' u stanovlenni hromadyanyna Ukrayins'koyi derzhavy*, Kyiv, 2001, vol. 3, pp. 253-255.
9. Kuznetsov, V.A., Meleshkina E.Yu. Elektorat provintsial'noy Rossii (Po materialam Samarskoy oblasti) (The electorate of provincial Russia (According to the Samara region)). *Polis*, 1999, no. 3, pp. 105-114.
10. Meleshkina, E.Yu. Osobennosti elektoral'noho povedeniya na federal'nykh, rehional'nykh i mestnykh vyborakh v Samarskoy oblasti (Features of electoral behavior at the federal, regional and local elections in Samara region). *Polis*, 1998, no. 5, pp. 164-166.
11. Pres-konferentsiya «Vybory-2012: hromads'ka dumka naseleण्या Ukrayiny», 11 kvitnya 2012 r. (Press Conference «Election 2012: public opinion poll Ukraine», April 11, 2012). Access mode: <http://razumkov.org.ua/upload/press0412.doc>.
12. Chub, O. Faktory politychnoyi aktyvnosti hromadyan Ukrayiny u vyborchomu protsesi (Factors political activity in Ukraine election process). *Visnyk Tsentral'noyi vyborchoyi komisii*, 2006, no. 1 (3), pp. 72-76.
13. Shapoval, V.M. Zarubizhnyy parlamentaryzm (Foreign parliamentary). Kyiv, 1993, 142 p.
14. Shevchenko Yu.D. Mezhdru ekspressiy i ratsyonal'nost'yu: ob izuchenii elektoral'noho povedeniya v Rossii (Between expression and rationality: the study of voting behavior in Russia). *Polis*, 1998, no. 4, pp. 130-136.
15. Shestopal, E.B. Ocherki politicheskoy psikhologii (Essays in political psychology). Moscow, 1990, 139 p.
16. Shveri, R. Teoriya ratsyonal'noho vybora: analiticheskyy obzor (Rational choice theory: an analytical review). *Sotsyolohicheskyy zhurnal*, 1995, no. 2, pp. 43-57.
17. Campbell, A. Elections and the political order, New York, 1966, ix, 385 p.
18. Campbell, A., Cooper H.C. Group Differences in Attitudes and Votes A Study of the 1954 Congressional Election, Ann Arbor, 1956, 149 p.
19. Campbell, A., Converse Ph., Miller W. The American voter: an abridgment, New York, 1960, 576 p.
20. Dalton, R.J. Citizen Politics In Western Democracies: Public Opinion And Political Parties In The United States, Great Britain, Germany, And France, Chatham, 1988, 270 p.
21. Derbyshire, J.D., Derbyshire I. Political Systems of the World, New York, 1996, 334 p.
22. Riker, W. Political Science and Rational Choice, Perspectives on Positive Political Economy, J. Alt, K. Shepsle (eds.), New York, 1990, pp. 182-197.
23. Riker, W., Ordeshook P. A Theory of the Calculus of Voting, American Political Science Review, 1968, vol. 62, no. 1, pp. 25-42.
24. Riker, W.H. The Paradox of Voting and Congressional Rules for Voting on Amendments, American Political Science Review, 1958, vol. 52, pp. 349-366.
25. White, S., Rose, H., McAllister, J. How Russia Votes, Chatham, 1997, 332 p.

Кривошеїн Віталій Володимирович – доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри соціології

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Адреса: 49010, м. Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, буд. 72, 1-й корпус, ауд. 701

Телефон: +38 (056) 374-98-65, E-mail: 1-704@i.ua

Kryvoshein Vitaliy Volodymyrovych – doctor of political sciences, associate professor, head of the department of sociology

The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university

Address: 72, Gagarin Avenue, 1st building, room 701, Dnipropetrovsk, 49010

Phone: +38 (056) 374-98-65, E-mail: 1-704@i.ua